VIDYABHARATI INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL

www. viirj.org

ISSN 2319-4979

PROCEEDINGS

UGC Sponsored National Conference on

EFFECT OF FDI ON RETAIL SECTOR IN INDIA

(NCFDI-2015)

27th January 2015

ORGANISED BY :

DEPARTMENT OF COMMERCE & ECONOMICS

S.S.S.K.R.INNANI MAHAVIDYALAYA

KARANJA (LAD) DIST. WASHIM,MAHARASHTRA, 444 105

REACCRIDATED BY NAAC AT LEVEL 'A'(CGPA[illegible])

AWARDED CPE STATUS BY UGC NEW DELHI

IN COLLABORATION WITH :

VIDYABHARATI MAHAVIDYALAYA,AMRAVATI

REACCRIDATED BY NAAC AT LEVEL 'A'(CGPA[illegible])

AWARDED CPE STATUS BY UGC NEW DELHI

INDEXED WITH ADVANCED SCIENCES INDEX GERMANY

Scanned by CamScanner

CONTENTS

Sr. No	Title of Research Paper	Author	Page No.
142	FDI AND THE RETAIL SECTOR IN INDIA- OPPORTUNITIES AND CHALLENGES	S.P. Kale	353-355
143	विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीचे विविध क्षेत्रावर होणारे परिणाम	एस. डी. सावरकर	355-357
144	एफ डि आय चा कडकडाट	एस. एस. मुळे	357-358
145	प्रत्यक्ष परकिय गुतवणुकीचा कृषीवर आधारित व्यवसायावर होणारा परिणाम – अध्ययन	ए. एन. गजभिये	358-360
146	भारत के खुदरा व्यापार क्षेत्र में प्रत्यक्ष विदेशी निवेश का प्रभाव	एस. एन. ईक्ष्वार	361-363
147	CHANGES IN F.D.I. POLICY IN RETAIL SECTOR	B. S. Mangate	363-365
148	प्रत्यक्ष विदेशी गुंतवणूक : किरकोड क्षेत्रातील समस्या व परिणाम	ए. टी. मुंगमोडे	366-367
149	THE IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN RETAIL SECTOR IN INDIA – A SWOT ANALYSIS	K. G. Shende	368-370
150	विदेषी गुंतवणुक आणि किरकोळ विकी क्षेत्र	1) एस. डी. डुबे, 2)जे.डी. सांगोडे	370-373
151	A STUDY OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN AGRICULTURE A BUSINESS	S. K. Pande	373-376
152	EFFECTS OF FDI ON AGRICULTURE SECTOR	A P. Mude	376-378
153	ISSUES AND IMPLICATION OF FDI IN INDIAN RETAILING SECTOR	H.R. Tiwari	379-380
154	FOREIGN DIRECT INVESTMENT - SOME LEGAL ASPECTS	P. P. Rajankar	380-383
155	CHANGES IN F.D.I. POLICY IN RETAIL SECTOR	N. J. Honrao	384-386
156	RETAIL IN INDIA – THE NEXT BIG THING	1)J.H.Vyas 2) I. N. Siddiqui 3) J.K. Dewangan	387-391
157	FOREIGN DIRECT INVESTMENT (FDI) NET INFLOWS AND NET OUTFLOWS AS SHARE OF GDP	P. M. Deshmukh	392-394
158	FDI IN INDIAN RETAIL SECTOR: OPPORTUNITIES AND CHALLENGES	R. K. Ahale	394-397
159	REFORMS IN RETAILING IN INDIA PROS & CONS	D. R. Rode	397-399

Scanned by CamScanner

भारतात विदेशी वस्तू किरकोळ भावात विकण्याची परवानगी मागत आहेत. प्रगत राष्ट्रे शेतक–यांना देण्यात येणारी सबसीडी 2013 पर्यंत पूर्णत समाप्त करण्याचा दबाव भारतावर टाकत असुन त्यामुळे भारतीय शेतक–यांचा उत्पादन खर्च वाढणार आहे. त्यामुळे कमी कीमतीत भारतीय शेतकरी आपला माल विकू शकणार नाही. तर प्रगत राष्ट्रे अमेरिका, जपान,जर्मनी, फ्रांन्स हे त्यांच्या देशात अनुदान व नुकसान भरपाईच्या नावावर शेतक–यांना प्रचंड मदत करीत आहेत. त्यामुळे तेथील शेतकरी कमी किमतीत देखिल मालाची विकी करू शकतात. मागील वर्षी अमेरिकन सरकारने 23 बिलीयन डॉलरची अनुदाने त्यांच्या शेतक–यांना वाटली. त्यापैकी 3. 4 बिलीयन डॉलर कापूस उत्पादकांना देण्यात आले. भारतावर अनुदान बंद करण्याचा दबाव टाकणारे अमेरिका त्यांच्या शेतक–यांना प्रचंड अनुदान वाटत असते. त्यामुळे तेथील शेतकरी कोणत्या पिकापासून किकती किंमत मिळेल याचा विचार न करता ज्या पिकांवर जास्त अनुदान मिळेल त्याचेच उत्पादन करतो. त्यामुळे कमीत कमी भावात तो आपल्या मालाची विकी करतो. या वस्तु जेव्हा आपल्या भारतातील मालाशी स्पर्धा करतील तेव्हा शेतक–यांचे अस्तित्व धोक्यात आल्याशिवाय राहाणार नाही.

त्यामुळे अर्थशास्त्रामध्ये 2001 या वर्षीचे नोबेल पारीतोषिक विजेते जो.से.स्टींग लिटज यांनी मुंबईच्या 24 ऑगस्ट 2006 च्या इकोनॉमिक्स टाईम मध्ये आपल्या लेखात अमेरिका जोपर्यंत त्याच्या देशातील अनुदाने बंद करत नाही तोपर्यंत विकसनशिल देशांनी अमेरिकेच्या कृषी मालाला आपल्या देशात प्रवेश देवू नये. अमेरिकेत 3 टक्के लोक शेती व्यवसायावर अवलंबून आहे. तर भारतात 68 टक्के लोक शेतीवर अवलंबून आहे. एफ डि आय मुळे हे क्षेत्र संकटात येणार आहे. त्यामुळे संपूर्ण अर्थव्यवस्था कोलमडून देश अमेरिकेच्या आर्थिक गुलामगिरीत अडकणार आहे. भारताचे आर्थिक धोरण मुळात पाश्चिमात्य लोकांच्या दबावात केले जाते. उदा–राष्ट्रीय शेतकरी आयोगाचे अध्यक्ष डॉ स्वामीनाथन् यांनी कापसावर असलेले आयकर शुल्क 10 टक्के वरून वाढवून 60 टक्के करावे अशी तरतुद करण्यात आली. असतांना सर्वात जास्त शेतकरी आत्महत्या करीत आहेत. याची जाणीव असतांना सुध्दा शासनाने शेतक–यांना जास्त भाव मिळू नये. कारखान्यांची पाठराखण करण्यासाठी कापसावरील आयकर वाढविले.

भारतात एफ डि आय चा स्विकार केल्यास देशात जवळपास 1 कोटी लोक जे किरकोळ व्यापारात गुंतलेले आहेत त्यांच्यावर बेकारीचे संकट पडून त्यामुळे देशात अराजकता पसरण्याची शक्यता आहे. बेकारीमुळे भारतीयांचे शोषण होण्याची शक्यता आहे. शासनाच्या या निर्णयामुळे कोणत्याही बाजूने देशाचे हित दिसत नसतांना केवळ विकसीत देशाच्या दबावामुळेच हा निर्णय घेतला आहे. या निर्णयामुळे देशात मुलभूत सोयीमध्ये वाढ होईल हा युक्तीवाद केल्या जात आहे. परंतु देश स्वतंत्र होवून 65 वर्षे झाली असतांना अजूनही देशाच्या सर्वात मोठ्या क्षेत्राला पायाभूत सुधारणा व सुविधा आपण देवू शकलो नाही. याची खंत करण्याऐवजी देश विकण्याचा निर्णय घेणे हे अत्यंत लाजीरवाणे आहे. किराणा क्षेत्रात थेट गुंतवणूक विधेयक हे संसदेच्या दोन्ही सभागृहात पास झाले. तयार कपड्यांच्या विदेशी गुंतवणूकीमुळे शिंपी भिकेला लागतील. चपल्यांच्या क्षेत्रात परकिय गुंतवणूकीमुळे चांभार उपाशी राहातील. किराणा क्षेत्रात थेट गुतवणूकीमुळे अडते संकटात येतील.

निष्कर्ष

एफ डि आय मुळे देश आर्थिक गुलामगिरीत गेला आहे. देशाची अर्थव्यवस्था कोलमडून जाईल. आर्थिक दृष्टया कमकुवत असलेल्या भारताची आर्थिक पिळवणूक विदेशी कंपन्या करतील. हे स्पष्ट दिसत असतांना एफ डि आय चा अंगीकार करणे हे देशाला बुडविण्याचे कार्य आहे. महात्मा गांधींनी प्रत्येक गाव स्वयंपूर्ण करावे गावांमध्ये लागणा–या सर्व वस्तुंचे उत्पादन गावातच व्हावे. प्रत्येक गाव प्रत्येक नगर प्रत्येक राष्ट्र स्वयंपूर्ण होवून देशाचा विकास घडून येईल ही भूमिका मांडली होती. म्हणन एफ डि आय च्या स्विकार करू नये.

....

प्रत्यक्ष परकिय गुतवणुकीचा कृषीवर आधारित व्यवसायावर होणारा परिणाम – अध्ययन

ए. एन. गजभिये
श्री. वसंतराव नाईक कला व श्री. अमरसिंग नाईक वाणिज्य महाविद्यालय मंगरूळपीर जि. वाशिम

प्रस्तावना

कृषी प्रधान देश म्हणुन भारताची ओळख आहे. भारतीय अर्थव्यवस्थेत कृषी क्षेत्राचे महत्वाचे स्थान आहे. भारतातील एकुण कार्यशिल लोकसंख्ये पैकी 70 ते 72 % लोकसंख्या शेती व शेतीशी निगडीत व्यवसायावर आपला उदरहनर्वाह करीत आहेत. गेल्या 62 वर्षात पंचवार्षिक योजनामुळे औद्योगिक व आर्थिक विकास होत असतांना शेती व शेतीवर आधारित व्यवसायावर उदरनिर्वाह करण्यासाची संख्या कमी झालेली नाही. शेतीच्या उत्पन्नावर सरकारचे उत्पन्न विसंबुन आहे. भारत देशातुन जास्तीत जास्त कृषी माल व कृषीवर आधारित वस्तुची निर्यात जास्त होत आहे. शेतीला आवश्यक असणाऱ्या सुविधा सोयी व सवलती नवनविन तंत्रज्ञान प्राप्त झाल्याशिवाय शेतीचा योग्य विकास होणार नाही. म्हणजेच शेतीच्या योग्य विकासा शिवाय भारतीय मानवी जिवन सुखी आणि समृध्द होऊ शकणार नाही.

प्रत्यक्ष गुतवणुकीचा कृषी व कृषीवर आधारित व्यवसायावर काय परिणाम , बदल झाला याचा अभ्यास करणे आवश्यक वाटते.

अभ्यासाचे उददेष :–

1) प्रत्यक्ष विदेशी गुंतवणुकीचा कृषी व कृषीवर आधारित व्यवसायावर होणाऱ्या परिणामाचा अभ्यास करणे.
2) प्रत्यक्ष विदेशी गुंतवणुकिच्या कृषी व कृषीवर आधारित व्यवसायावर काय बदल झाला.

Scanned by CamScanner

VIDYABHARATI
INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
www. viirj.org
ISSN 2319-4979

PROCEEDINGS

UGC Sponsored National Conference on

FOREIGN DIRECT INVESTMENT RELATED GROWTH OF INDIAN ECONOMY

(NCFDI-2017)

28th February 2017

ORGANISED BY :

DEPARTMENTS OF ECONOMICS AND COMMERCE
S.S.S.K.R.INNANI MAHAVIDYALAYA
KARANJA (LAD) DIST. WASHIM,MAHARASHTRA, 444 105
REACCREDITED AT LEVEL 'A' GRADE BY NAAC (CGPA 3.24) &
CPE STATUS THRICE BY UGC NEW DELHI

IN COLLABORATION WITH :

VIDYABHARATI MAHAVIDYALAYA,AMRAVATI
ACCREDITED WITH 'A' GRADE BY NAAC (CGPA 3.26) &
CPE STATUS THRICE BY UGC &
STAR COLLEGE STATUS BY DBT, GOVT. OF INDIA

Scanned by CamScanner

CONTENTS

Sr. No.	Title of Research Paper	Name of Author	Page No.
1	AN OVERVIEW OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN INDIA	R. M. Deshmukh	1-2
2	DEMONETIZATION, CASHLESS ECONOMY AND DEVELOPMENT	A. G. Chavan	3-6
3	विदेशी गुंतवणुकीचा भारतात किरकोळ व्यापार क्षेत्रावर आणि अर्थव्यवस्थेवर परिणाम	हरिदास मा. धुर्वे	6-9
4	IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON GDP	D.P. Parate, R.A. Gulhane and N.D. Jambhekar	9-11
5	"FDI: A TOOL FOR DEVELOPMENT OF INSURANCE SECTOR IN INDIA"	P. M. Pisolkar	11-14
6	FDI IN RETAIL AND ITS IMPACT ON INDIAN ECONOMY	M.P.Chopade	14-16
7	FDI IN VARIOUS SECTORE IN INDIAN ECONOMY	A. V. Wadurkar	16-19
8	आर्थिक सुधारणांच्या अंतर्गत प्रत्यक्ष विदेशी गुंतवणुक	सुषमा देशमुख	19-23
9	IMPACT OF FDI ON EMPLOYMENT GENERATION IN INDIA	A. N. Kamble	23-26
10	FDI :GROWTH OF INDIAN ECONOMY	M. P. THAKARE	26-29
11	थेट विदेशी गुंतवणूक आणि भारतीय अर्थव्यवस्था	गजेंद्र श्रींरग वासनिक,	29-31
12	IMPACT OF FDI ON INDIAN ECONOMY	G. S. Tiwari	32-34
13	FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN INDIA (RETAIL SECTOR)	D. B. Raghuwanshi	34-38
14	FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN MULTI-BRAND RETAIL: FUTURE PROSPECTS AND PROBLEMS	L. S. Hurne	38-43
15	NATURE OF FDI AND ITS IMPORTAMCE IN INDIAN ECOCOMY	M. S. Prajapati	43-47
16	FOREIN DIRECT INVESTMENT IN INDIA: SOME ASPECTS	W. D. Golait	47-51
17	विदेशी प्रत्यक्ष गुतवण आणि भारत	जी. रा. तडस	51-54
18	प्रत्यक्ष परकीय गंतु वणूकीचे भारतीय किरकोळ क्षेत्रावर परिणाम– एक अध्ययण	ए. एन गजभिये	54-56
19	IMPACT OF DEMONETIZATION ON FDI	Nandkishor Dhawale	56-59
20	IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN RETAIL SECTOR OF INDIAN ECONOMY	P.M. Taley	59-61
21	IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON INDIAN ECONOMY	A. V. Bajaj (Bhangdia)	61-65
22	IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON SMALL SCALE INDUSTRIES	S. R. Kakade and A. R. Patil	65-67
23	भारतीय अर्थव्यवस्थेत परकीय थेट गुंतवणुकीचे विविध क्षेत्रातील योगदान	अनंत भगवान खर्चे	68-69
24	ई व्यापारातील FDI चे महत्व	शरद नामदेवराव कुलट	70-71
25	भारतीय अर्थव्यवस्थेत विदेशी गुंतवणुकीचे परिणाम	सुधीर शरदचंद्र मुळे	71-74
26	ROLE OF FDI IN INDIAN TOURISM SECTOR	M. Gaikwad	74-76
27	FOREIGN DIRECT INVESTMENT: IMPACT ON INDIAN ECONOMY	A.M. Jumale	77-81
28	परकीय गुंतवणुकीचा किरकोळ क्षेत्रात व्यापारावर होणार परिणाम	एस.डी.वंजाळकर	81-82
29	IMPACT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT ON GROSS DOMESTIC PRODUCT OF INDIA SINCE LIBERALIZATION	Mohd. Yameen and Izhar Ahmad	83-87
30	A STUDY ON THE ROLE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN RETAIL INDUSTRY IN INDIA	S. P. Rathod	88-89
31	FOREIGN DIRECT INVESTMENT REALATED GROWTH OF INDIAN ECONOMY	A. P. Rathod and S. P.War	90-91
32	E-BANKING : INDIAN SCENARIO	A. B. Pande	91-94
33	विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीचे स्वरूप आणि भारतीय अर्थव्यवस्थेतील महत्व	कुमुदिनी भा. जोगी	95-97

Scanned by CamScanner

सारांश

भारत सरकारने अर्थव्यवस्थेत पायाभूत सुविधा उभारणी करण्याचा कार्यक्रम राबविणे सुरू ठेवल्याने विदेशी गुतवणुकदार, कंपन्या, यांचा ओघ आज वाढत आहे. विदेशी गुतवणुकीत सरकारचा असलेला पाठिंबा व अर्थव्यवस्थेत योग्य वातावरण निर्माण करून सुध्दा काही राज्य सकारांनी या बाबीकडे गांभीर्याने त्या दिलेले नाहीत. त्यामुळे देशातील विविध राज्यामध्ये असमतोल असल्याचे दिसून येते. इ.स. २००० ते २०१४ या काळात विदेशी प्रत्यक्ष गुतवणुक झाली. त्यामध्ये विविध राज्यात तफावत आहे. दिल्ली, महाराष्ट्र, तामिलनाडू, कर्नाटक, गुजरात, आणि आंध्रप्रदेश या राज्यामध्ये जास्त गुतवणक झाली. तर पं.बगाल व उडीसा या राज्यामध्ये अतिशय कमी प्रणात विदेशी गुपणुक झालेली दिसून येते. याचे कारण म्हणजे त्या त्या राज्यात उपलब्ध असलेल्या पायामुत सुविधामध्ये असलेला फरक होय. ज्या राज्यात पायाभुत सोई सुविधा जास्त त्या राज्यात विदेशी प्रत्यक्ष गुतव जास्त होते. व ज्या राज्यामध्ये या सोई सुविधा कमी त्या राज्यात कमी गुंतण होते. तसेच अर्थिक स्वातंत्राचा देखील परिणाम विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीवर होतो. तसेच नोंदीकृत विद्यार्थी संख्येवर देखील विदेशी प्रत्यक्ष गुवणूक अवलंबून असते. ज्या राज्यात विद्यापिठ महाविद्याल व नोंदीकृत विद्यार्थ्यांची संख्या जास्त असते. अशा राज्यात विदेशी प्रत्यक्ष गुवण जास्त असते. या आधारावर विदेशी प्रत्यक्ष गुतवणूक असणाऱ्या राज्यामध्ये गोवा, ओडीसा , उत्तरप्रदेश, उत्तरांखड, आसाम, मजीपूर, मेघालय, नॉगालड, त्रीपूरा, अरूणाचल प्रदेश, बिहार, व झारखड यांचा समावेश आहे. थोडक्यात सांगता येईल की कुशल मनुष्य बळ असलेल्या राज्यात विदेशी प्रत्यक्ष गुतवण जास्त प्रमाणात होते.

भारताकडे एक चांगली बाजार पेठ म्हणून पाहातात सामान्यातहा कोणताही गुतवणुकदार नफ्याने प्रेरीत झालेला असतो. विदेशी प्रत्यक्ष गुतवणुकीकडे नकारात्क हस्टीकोणातून न पाहता सकारात्मक दृष्टिकोन ठेवावा दिर्घकाळात आपल्याला विदेशी प्रत्यक्ष गुतवणुकीचे फायदेच पाहायला मिळतील असे वाटते.

निष्कर्ष

संपुर्ण भारत देशाचा समतोल विकास होण्यासाठी विविध राज्यात समान पायामुत सोई सवलती होणे गरजचे आहे त्या शिवाय सर्व राज्यात समान प्रत्यक्ष विदेशी गुतवण होणार नाही देशाचा नियाजनबध्द व सर्वात खालचा व्यक्ती, केंद्रबिदु मानून विकास होणे आवश्यक होते. परंतू तो अजूनही झालेल नाही. विदेशी कंपन्या

*****

प्रत्यक्ष परकीय गुंतवणूकीचे भारतीय किरकोळ क्षेत्रावर परिणाम— एक अध्ययण

ए. एन गजभिये

श्री.वसंतराव नाईक कला व श्री.अमरसिंग नाईक वाणिज्य महाविद्यालय मंगरूळपीर जि.वाशीम

प्रस्तावणा

कोणत्याही देशाला आपला आर्थिक आणि सर्वांगिण विकास साधण्याकरीता आवश्यक असणारे भांडवल पुरेशा प्रमाणात उपलब्ध नसते. तेंव्हा कमी अधिक प्रमाणामध्ये जगातील सर्वच देशाना विदेशी भांडवलाची गरज असते. भारताची अर्थव्यवस्था जगामध्ये तिसऱ्या क्रमांकावर व क्षेत्रफळा नुसार सातव्या स्थावर आहे. भारत देशांनी भांडवलाची गरज विचारामध्ये घेउन एफ.डी.आय ला मंजूरी दिली. त्यामूळे भारत देशाचा आर्थीक बिकासामध्ये वेग येईल अशी अपेक्षा करण्यात येते. भारतामध्ये प्रत्यक्ष विदेशी गूंतवणूक ५१टक्के पेक्षा जास्त राहणार नाही असे ठरविण्यात आले. परंतू ज्या राज्यामध्ये ही गुंतवणूक करण्यात येईल त्या राज्य सरकारची मंजूरी घेणे अनिवार्य राहील. एफ.डी.आय. ला मंजूरी देणे अथवा नकारने हा महत्वपूर्ण अधिकार राज्य सरकारचा राहिल. प्रत्यक्ष परकीय गुंतवणूकीचा भारतीय अर्थव्यवस्थेवर होणाऱ्या परिणामांचा अभ्यास प्रसरत शोध निबंधामध्ये करण्यात आलेला आहे.

अभ्यासाचे उद्देश

१. प्रत्यक्ष विदेशी गुंतवणूकीचा किरकोळ क्षेत्रावर होणाऱ्या परिणामाचा अभ्यास करणे.
२. किरकोळ व्यावसायीक आणि उपभोगक्ते यांच्या आर्थिक स्थितीवर आणि कार्यक्षमतेवर काय परिणाम झाला याचा अभ्यास करणे.

अध्यायन पध्दती

प्रस्तुत अध्ययणाकरीता दुय्यम स्त्रोतांचा उपयोग करण्यास आलेला आहे. पुस्तके, वृत्तपत्र बातम्या, इंटरनेट, रिसर्स जनरल्स इ. उपयोग करून निबंधाची मांडणी करण्यात आलेली आहे.

प्रत्यक्ष परकिय गुंतवणूक म्हणजे काय?

Scanned by CamScanner

SRJIS

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये

The Berar General Education Society's

SITABAI ARTS, COMMERCE & SCIENCE COLLEGE, AKOLA

(NAAC Reaccredited "A" grade)

University Grants Commission, Sponsored

One Day National Conference

On 30 January 2018

Economical Study of Regional Disparity in India

Special issue of an International

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

IMPACT FACTOR **SJIF (2016)-6.177**

ISSN : 2349 – 4766 (P), ISSN : 2278-8808 (E)

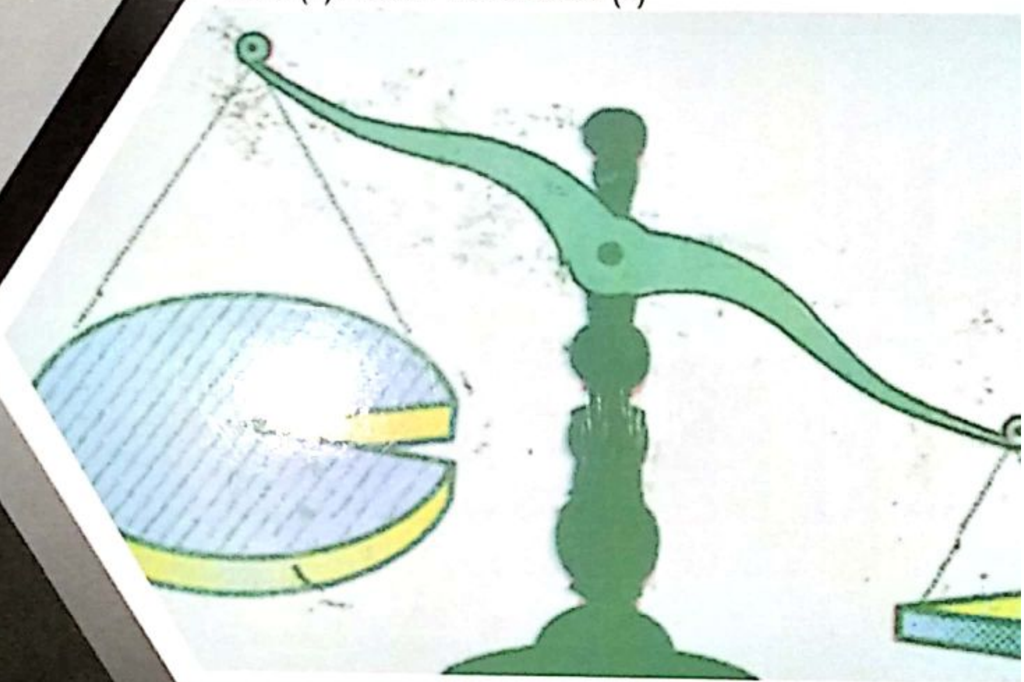

Editor

Dr. Prasannajit R. Gawai

VOL-2

Scanned by CamScanner

100	महाराष्ट्रातील प्रादेशिक असमतोल : एक अध्ययन *प्रा. डॉ. अनंत बी. खर्चे*	377-379
101	प्रांतीय आहारातील विविधतेचा आर्थिक विषमतेवर होणारा परिणाम *प्रा. डॉ. छाया संजीव घड्याळजी*	380-382
102	भारतीय अर्थव्यवस्थेचा प्रवास–ऐतिहासिक दृष्टिक्षेप *प्रा. डॉ. दिगांबर द.कापसे*	383-384
103	भाषावार प्रांतरचनेची प्रांसगीकता आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे लहान राज्यासंबंधीचे धोरण *प्रा. डॉ. दिलीप बारसागडे*	385-387
104	महाराष्ट्रातील सिंचनाचा प्रादेशिक असमतोल *सहा. प्रा. डॉ. लाजवंती आर टेंभुर्णे*	388-390
105	भारतातील प्रादेशिक विषमता *प्रा. डॉ. मनोजकुमार का. भोवते*	391-392
106	पश्चिम विदर्भातील 'महात्मा गांधी'राष्ट्रिय ग्रामीण रोजगार हमी योजनेतील प्रादेशिक असमतोल *धनंजय अमरावतीकर*	393-394
107	भारतीय अर्थव्यवस्थेवर काळयापैशाचा प्रभाव *प्रा. डॉ. जयेश मो.अवथरे*	395-397
108	भारतीय संगीतातील प्रमुख वाद्यांची उत्पत्ती महत्त्व *प्रा. डॉ. अजयकुमार सोळंके*	398-400
109	प्रादेशिकवाद विकासात्मक समस्या *प्रा.डॉ.मेघराज रा. शिंदे*	401-404
110	भारतीय संगीतातील बंदिशी : प्रादेशिक घराण्यांचा वारसा *डॉ. निरज एस. लांडे*	405-406
111	महाराष्ट्रातील प्रादेशिक भाषेचे महत्त्व *प्रा. डॉ. संध्या विश्वनाथ कांबळे*	407-408
112	कोकण विभागाच्या विकासातील प्रादेशिक असमतोल–एक अभ्यास *प्रा. सौ. संगिता भालचंद्र काटकर*	409-412
113	प्रांतवादाची निर्मिती : दहशतवाद *प्रा. डॉ. संकेत सु. काळे*	413-418
114	भारतातील प्रादेशिक असमतोल *प्रा. डॉ. विश्वनाथ गोविंदराव कंधारे*	419-422
115	प्रादेशिक असंतुलनाची समस्या : एक अध्ययन *प्रा. अरुण नथ्थुजी गजभिये*	423-426 × 427-428
116	विदर्भाच्या विकासाकरीता स्वतंत्र विदर्भाची निर्मिती आवश्यक *प्रा. डॉ. विलास का. माहुलकर*	427-428 × 423-426
117	भारतातील प्रादेशिक विषमता *डॉ. जयंत प्रभाकर बोबडे*	429-431
118	सीमावर्ती प्रदेशामध्ये भाषिक प्रभावामुळे निर्माण होणारा असमतोल *कैलास सुदामराव वानखडे*	432-434
119	भारतीय अभिजात संगीतातील विविध घराण्यांमधील असलेली विषमता *डॉ. स्नेहल दत्तात्रय शेंबेकर*	435-437

Scanned by CamScanner

SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINART STUDIES SJIF 2016 – 6.177 ISSN: 2349-4766 (P), 2278-8808 (E)

116.

प्रादेशिक असंतुलनाची समस्या : एक अध्ययन

प्रा. अरुण नथ्थुजी गजभिये

सहा.प्राध्यापक, वाणिज्य विभाग, श्री वसंतराव नाईक कला व श्री अमरसिंग नाईक वाणिज्य महाविद्यालय, मंगरुळपीर जि. वाशिम

प्रस्तावना : जगातील प्रत्येक देशांमध्ये काही भागाचा विकास झालेला दिसून येतो तर काही भाग अविकसीत असतो. देशाचा विकास या संकल्पनेमध्ये एखाद्या प्रदेशात असलेले उद्योगधंदे, त्या भागातील शिक्षण, वाहतूकीच्या सोयी आणि नागरिकांचे राहणीमान इत्यादींचा समोवश होतो. याच आधारावर एखादा प्रदेश उद्योगधंद्यांनी समृध्द असतो तर इतर एखाद्या भागात रोजगार पुरविण्याइतके देखिल व्यवसाय नसतात. अर्थव्यवस्थेतील या प्रकारास प्रादेशिक असमतोल असे म्हणतात. भारतामध्ये देखिल काही राज्ये उदा. नवी दिल्ली आणि सभोवतालचा परिसर, पंजाब, हरियाणा, महारा ट्र, गुजरात या भागांमध्ये मोठया प्रमाणात उद्योगधंदे स्थापन झालेले दिसतात. तर पूर्वोत्तर राज्यांमध्ये या प्रकारचा विकास दिसून येत नाही. तसेच महारा टामध्ये देखिल पश्चिम महारा ट्राचा मोठया प्रमाणात विकास झाले आढळून येतो तर विदर्भामध्ये उद्योगांची कमतरता पहावयास मिळते. यामुळे महारा ट्रात देखील असमतोल प्रादेशिक विकास झालेला आहे असे म्हटले जाते. देशाची किंवा एखाद्या राज्याची आर्थिक विकासाची प्रक्रिया गतिमान झाल्यानंतर सर्व राज्यांचा व प्रदेशांचा औद्योगिक विकास साधण्याचा प्रयत्न केला जातो, परंतु सर्वच भागात उद्योगांची समान स्थापना होईलच असे नसते. प्रत्येक क्षेत्रातील किंवा प्रदेशातील लोकांच्या विकासाच्या क्षमता वाढविणे आणि आर्थिक विकासाच्या प्रक्रियेत सर्व प्रदेशातील लोकांना सहभागी करुन घेणे म्हणजे प्रादेशिक संतूलन होय. परंतू प्रत्यक्षात सर्वत्र असे घडत नाही. काही भाग, जे पूर्वीपासून नैसर्गिक साधनसंपत्तीने संपन्न आहेत, त्याच प्रदेशाचा विकास होतो आणि ज्या प्रदेशात कमी साधनसंपत्ती आहे त्या ठिकाणी विकास होत नाही. औद्योगिक व इतर प्रकारच्या विकासाच्या अनियंत्रतीत वितरणास प्रादेशिक असमतोल समजल्या जाते. यामुळे ासन सर्व प्रदेशातील उद्योगांचा एकसमान विकास घडवून आणण्याकरिता, पिछाडलेल्या प्रदेशात उद्योगधंदे सुरु करण्यासाठी प्रोत्साहन देत असते. तसेच लोकांच्या जीवनमानातील तफावत दूर करण्यासाठी रोजगार निर्मितीचा देखील प्रयत्न करते, यातून प्रादेशिक असंतूलनाची समस्या काही प्रमाणात कमी होऊ ाकते. भारतासारख्या क्षेफळाने मोठ्या असणाऱ्या देशात संतूलित प्रादेशिक विकास असणे महत्वाचे ठरते. देशाचा सर्वांगीण आर्थिक व औद्योगिक विकास होण्याकरिता विकासाचे असंतून होता कामा नये. परंतू भारतात मात्र विविध प्रदेशांचा किंवा राज्यांचा समतोल विकास झाल्या नसल्याचे दिसून येते. भारतातील काही राज्ये आर्थिक व औद्योगिकदृ ट्या आणि नैसर्गिक साधनसंपत्तीच्या उपलब्धतेने प्रचंड विकसीत झालेली दिसतात, तर त्याच वेळेस आजूबाजूची इतर राज्ये कमी विकसीत किंवा अविकसीत दिसतात. या स्थितीला प्रादेशिक असंतूलन म्हणून ओळखल्या जाते. "एकाच वेळी एकाच देशातील वेगवेगळ्या प्रदेशांमध्ये विकसीत आणि आर्थिकदृ ट्या दुर्बल असे सहअस्तित्व असणे म्हणजे प्रादेशिक असंतूलन होय." ज्या राज्यांमध्ये औद्योगिकीकरण व हरीकरण अधिक आहे, असे प्रदेश विकसीत समजले जातात तर औद्योगिकीकरण कमी असलेल्या प्रदेशांना अविकसीत प्रदेश म्हणतात.

संशोधनाची उद्दि ट्ये :

१. भारतातील प्रादेशिक असंतूलनाची माहिती मिळविणे.

२. प्रादेशिक असंतूलनाच्या कारणांचे अध्ययन करणे.

३. प्रादेशिक असंतूलन दूर करण्याकरिता उपाय सूचविणे.

माहितीचे स्रोत : सदरील संशोधनाकरिता प्रादेशिक असमतोल या संकल्पनेवर प्रकाशित झालेले लेख, पूस्तके, वर्तमानपत्रे इत्यादी माहितीच्या दुयम स्त्रोतांचा वापर करण्यात आलेला आहे.

Scanned by CamScanner

Globle Journal of applied Social, Political, Sports and Science

SHRI PADAMPRABH DIGAMBAR JAIN ARTS COLLEGE
ANSING DIST : WASHIM

ISSN - 2278-4349

UGC Sponsored

Multidisciplinary National Level Seminar
ON
" HUMAN RIGHTS EDUCATION "

---- Organised by ---

Deptt. of Pol.Sci.

Shri.P.D.Jain Arts College, Ansing

Scanned by CamScanner

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	विषय	लेखक
	मराठी शोधनिबंध	
1	भारतातील मानवाधिकारांची अंमलबजावणी : व्यवस्था व अडथळे	डॉ. सुभाष गवई
2	मानवाधिकार आणि भारतीय न्यायव्यवस्था	प्रा. डॉ. रतन व्ही. राठोड/प्रा. डॉ. संदीप भि. काळे
3	महिला व बालक यांच्या संदर्भातील मानवाधिकार - एक चिंतन	प्रा. डॉ. दीपक द. कोटुरवार
4	मानवाधिकार आणि मानवी महत्वाकांक्षा	डॉ. सचितानंद शं. बिचेवार
5	शाहू महाराज आणि अस्पृश्य समाजाचे मानवाधिकार	प्रा. विनोद राठोड
6	मानवी हक्क व भारतिय न्यायसंस्था	प्रा. भगवंत बा.बाहेकर
7	मानवी हक्क आणि वाशिम जिल्ह्यातील शेतकरी आत्महत्या	सहा.प्रा. गजानन बी. बनचरे
8	मानवी हक्क व भारतातील स्त्रीयांची स्थिती	अमोल भाऊरावजी बंड
9	स्त्री - पुरूष समानता एक मानवी अधिकार	प्रा.कु. शर्मिला देविदास बावस्कार
10	महिला आणि मानवाधिकार	सहा.प्रा.अरविंद एन.बोहरपी
11	मानवी हक्क आणि महिलांचे शोषण	भुषण दिलीप चव्हाण
12	मानवाधिकार आणि घरगुती स्त्री हिंसाचार	प्रा. रंजन एम. चव्हाण
13	स्त्रीभ्रुणहत्या विषयक कायदा आणि शासनाचे धोरण	प्रा. स्वाती दिगंबर दळवी,
14	संत गाडगेबाबांच्या कीर्तनातून व्यक्त झालेला मानवी अधिकार	श्रीनिवास हिंगमिरे
15	मानवी हक्कांचा विकास व महत्त्व	गजानन हरीभाऊ कऱ्हाळे
16	शाहू महाराज आणि स्त्रीयांचे मानवाधिकार	कु. सुरेखा शेषराव जाधव
17	मानवी हक्क : संरक्षण काळाची गरज	राधेश्याम ज्ञानदेव वाबळे
18	मानवाधीकार व महीलांचे शोषन	प्रा.बबिता रत्नपारखी
19	मानवी हक्क आणि स्त्रियांच्या समस्या	संतोष दशरथ शिंदे
20	मानवाधिकार आणि शेतकरी वर्ग	डॉ .विपिन राठोड
21	मानवाधिकार व भारतीय न्यायव्यवस्था	प्रा.विजय जाधव / प्रा.द.मु.ढवारे
22	भारतातील आदिवासी, दलित व अल्पसंख्यांकाचा मानवाधिकारी - एक अध्ययन	प्रा.अरुण एन.गजभिये
23	भारतीय महिला व मानवाधिकार	कु. दिपाली श्रीराम घोगरे
24	आदिवासी कुमारीमाता व मानवाधिकार	प्रा. राखी इंगळे
25	मुस्लिम स्त्रीचे मानवी अधिकार	प्रा. संध्या द. कदम
26	शिक्षण आणि मानवाधिकार	प्रा.नलिता पुंडलिकराव माकोडे

ISSN : 2278-4349

Scanned by CamScanner

भारतातील आदिवासी, दलित व अल्पसंख्यांकाचा मानवाधिकारी - एक अध्ययन

सहा.प्रा.अरुण एन.गजभिये (वाणिज्य विभाग)
श्री.वसंतराव नाईक कला व अमरसिंग नाईक
वाणिज्य महाविद्यालय, मंगरुळपीर जि.वाशीम

प्रस्तावना

२०व्या शतकात जगात मानवी हक्क चर्चेचा विषय होता. एक राष्ट्र दुसऱ्या राष्ट्रातील लोकांच्या जिवावर का उठले याचे चिंतन आणि आत्मपरिक्षण करण्यासाठी संयुक्त राष्ट्रसंघाने १९४८ ला पुढाकार घेवून मानवी क्रुरतेला प्रतिबंध करण्याकरीता मानवी हक्काचा सार्वभौमिक जाहिरनामा प्रकाशित केला.

नागरीक म्हणून सर्वच लोकांना जागतिक स्तरावर जे अधिकार प्राप्त व्हायला पाहिजे ते अधिकार प्राप्त होण्याचे टाकलेले पहिले महत्वाचे पूर्ण पाऊल होय. १० डिसेंबर हा दिवस मानवी हक्क दिन म्हणून साजरा केल्या जातो. जन्मतःच सर्व मानव मुक्त आणि समान असतात ते त्यांच्या प्रतिष्ठेमुळे आणि हक्कामुळे स्वातंत्र्य, समानता, प्रतिष्ठा हे व्यक्तीला प्राप्त होणारे जन्मापासूनच हक्क आहेत.

दुसऱ्या महायुध्दानंतरच मानवी अधिकाराची जाणीव जागृती व प्रसार होण्याच्या सुरुवातीला भारतातील सर्वच लोकांना समान मानवी हक्क आहेत. परंतू आदिवासी, दलित, अल्पसंख्यांक नागरिकांना त्यांच्या मानवी हक्का पासून आजही वंचित ठेवण्यात येत आहे. त्यामुळे त्यांचा सामाजिक, आर्थिक, राजकिय व शैक्षणिक प्रगती होऊ शकली नाही. भारतातील आदिवासी, दलित, अल्पसंख्यांकांना मानवाधिकाराचा काय परिणाम व बदल झाला याचा अभ्यास करणे आवश्यक वाटते.

अभ्यासाचे उद्देश :-

१) भारतातील आदिवासी, दलित व अल्पसंख्यांकांवर मानवाधिकारांच्या परिणामाचा अभ्यास करणे.

२) भारतातील आदिवासी, दलित व अल्पसंख्यांक लोकांना मध्ये काय बदल झाला.

३) आदिवासी, दलित व अल्पसंख्यांक लोकांच्या कार्यक्षमतेवर काय परिणाम झाला याचा अभ्यास करणे.

प्रस्तृत अध्ययना करीता दुय्यम स्त्रोतांचा उपयोग करण्यात आला आहे. पुस्तके, वृत्तपत्रे, बातम्या इ. चा उपयोग करुन शोध निबंधाची मांडणी केली आहे.

आदिवासींचे मानवी हक्क :-

महात्मा गांधी यांनी आदिवासी यांचा उल्लेख गिरीजन केला आहे. १९६२ ला शिलाँग येथे आदिवासी समितीच्या सल्लागार प्रतिनिधींची सभा झाली त्यात त्यांनी आदिवासी हे स्वदेशी एतद्देशीय गट आहे. त्यांचे वैशिष्ट्ये पुढील प्रमाणे
१) एकाजिनसी एकक, २) सारखी भाषा, ३) पुर्वज समान असल्याचा दावा करतात, ४) विशिष्ट भुप्रदेशात वास्तव्य करतात ५) तंत्रशास्त्रात मागासलेले, ६) शिक्षण पुर्ण काळात सामाजिक व राजकिय प्रथांचे निष्ठेने पालन करतात. ७) प्रत्येक आदिवासी जमातीची स्वतःची अशी स्वतंत्र संस्कृती व जीवन पध्दती असते.

दलितांचे मानवी हक्क

भारतात दलित ही संज्ञा मुख्यता अस्पृश्य समाजल्या जाणाऱ्या जातीतील लोकांन करीता वापरल्या जातो. अजूनही उच्चवर्णाच्या लोकांकडून दलित अस्पृश्यांवर होणारे अत्याचार अमानवीय आहेत. ग्रामिण भागात स्पृश्यांच्या विहीरीवर पाणी भरण्यास मनाई आहे. श्रम शक्तींचे शोषण, प्रतिष्ठा मान्य नाही. समाजापासून दुर, दलित, स्त्री-पुरुषवर अत्याचार सुरुच आहेत. बहुतेक दलित हे भूमिहिन, श्रमिक म्हणून हालाखीचे जिवन जगत आहेत.

पाश्चिमात्य तज्ञांच्या मते (रोह.एम.स्टिफेन) भारतीय जाती व्यवस्था ही एक अत्याचाराला प्रोत्साहन देणारी व्यवस्था आहे. भारतीय जाती व्यवस्था ही एक अत्याचाराला प्रोत्साहन देणारी व्यवस्था आहे. भारतीय राज्य घटनेच्या कलम १७ प्रमाणे अस्पृश्यता नष्ट करण्याचे

Scanned by CamScanner

Globle Journal of applied Social, Political, Sports and Science

SHRI PADAMPRABH DIGAMBAR JAIN ARTS COLLEGE
ANSING DIST : WASHIM

ISSN - 2278-4349

अहिंसा

UGC Sponsored

Multidisciplinary National Level Seminar

ON

" HUMAN RIGHTS EDUCATION "

---- Organised by ---

Deptt. of Pol.Sci.

Shri.P.D.Jain Arts College, Ansing

Scanned by CamScanner

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	विषय	लेखक
	मराठी शोधनिबंध	
1	भारतातील मानवाधिकारांची अंमलबजावणी : व्यवस्था व अडथळे	डॉ. सुभाष गवई
2	मानवाधिकार आणि भारतीय न्यायव्यवस्था	प्रा. डॉ. रतन व्ही. राठोड/प्रा. डॉ. संदीप भि. काळे
3	महिला व बालक यांच्या संदर्भातील मानवाधिकार - एक चिंतन	प्रा. डॉ. दीपक द. कोटुरवार
4	मानवाधिकार आणि मानवी महत्वाकांक्षा	डॉ. सचितानंद शं. बिचेवार
5	शाहू महाराज आणि अस्पृश्य समाजाचे मानवाधिकार	प्रा. विनोद राठोड
6	मानवी हक्क व भारतिय न्यायसंस्था	प्रा. भगवंत बा.बाहेकर
7	मानवी हक्क आणि वाशिम जिल्ह्यातील शेतकरी आत्महत्या	सहा.प्रा. गजानन बी. बनचरे
8	मानवी हक्क व भारतातील स्त्रीयांची स्थिती	अमोल भाऊरावजी बंड
9	स्त्री - पुरूष समानता एक मानवी अधिकार	प्रा.कु. शर्मिला देविदास बावस्कार
10	महिला आणि मानवाधिकार	सहा.प्रा.अरविंद एन.बोहरपी
11	मानवी हक्क आणि महिलांचे शोषण	भुषण दिलीप चव्हाण
12	मानवाधिकार आणि घरगुती स्त्री हिंसाचार	प्रा. रंजन एम. चव्हाण
13	स्त्रीभ्रुणहत्या विषयक कायदा आणि शासनाचे धोरण	प्रा. स्वाती दिगंबर दळवी,
14	संत गाडगेबाबांच्या कीर्तनातून व्यक्त झालेला मानवी अधिकार	श्रीनिवास हिंगमिरे
15	मानवी हक्कांचा विकास व महत्त्व	गजानन हरीभाऊ कऱ्हाळे
16	शाहू महाराज आणि स्त्रीयांचे मानवाधिकार	कु. सुरेखा शेषराव जाधव
17	मानवी हक्क : संरक्षण काळाची गरज	राधेश्याम ज्ञानदेव वाबळे
18	मानवाधीकार व महीलांचे शोषन	प्रा.बबिता रत्नपारखी
19	मानवी हक्क आणि स्त्रियांच्या समस्या	संतोष दशरथ शिंदे
20	मानवाधिकार आणि शेतकरी वर्ग	डॉ .विपिन राठोड
21	मानवाधिकार व भारतीय न्यायव्यवस्था	प्रा.विजय जाधव / प्रा.द.मु.ढवारे
22	भारतातील आदिवासी, दलित व अल्पसंख्यांकाचा मानवाधिकारी -	प्रा.अरुण एन.गजभिये
23	एक अध्ययन भारतीय महिला व मानवाधिकार	कु. दिपाली श्रीराम घोगरे
24	आदिवासी कुमारीमाता व मानवाधिकार	प्रा. राखी इंगळे
25	मुस्लिम स्त्रीचे मानवी अधिकार	प्रा. संध्या द. कदम
26	शिक्षण आणि मानवाधिकार	प्रा.नलिता पुंडलिकराव माकोडे

Scanned by CamScanner

भारतातील आदिवासी, दलित व अल्पसंख्यांकाचा मानवाधिकारी - एक अध्ययन

सहा.प्रा.अरुण एन.गजभिये (वाणिज्य विभाग)
श्री.वसंतराव नाईक कला व आमरसिंग नाईक
वाणिज्य महाविद्यालय, मंगरूळपीर जि.वाशीम

प्रस्तावना

२०व्या शतकात जगात मानवी हक्क चर्चेचा विषय होता. एक राष्ट्र दुसऱ्या राष्ट्रातील लोकांच्या जिवावर का उठले याचे चिंतन आणि आत्मपरिक्षण करण्यासाठी संयुक्त राष्ट्रसंघाने १९४८ ला पुढाकार घेवून मानवी क्रुरतेला प्रतिबंध करण्याकरीता मानवी हक्काचा सार्वभौमिक जाहिरनामा प्रकाशित केला.

नागरीक म्हणून सर्वच लोकांना जागतिक स्तरावर जे अधिकार प्राप्त व्हायला पाहिजे ते अधिकार प्राप्त होण्याचे टाकलेले पाहिले महत्वाचे पूर्ण पाऊल होय. १० डिसेंबर हा दिवस मानवी हक्क दिन म्हणून साजरा केल्या जातो. जन्मतःच सर्व मानव मुक्त आणि समान असतात ते त्यांच्या प्रतिष्ठेमुळे आणि हक्कामुळे स्वातंत्र्य, समानता, प्रतिष्ठा हे व्यक्तीला प्राप्त होणारे जन्मापासूनच हक्क आहेत.

दुसऱ्या महायुध्दानंतरच मानवी अधिकाराची जाणीव जागृती व प्रसार होण्याच्या सुरुवातीला भारतातील सर्वच लोकांना समान मानवी हक्क आहेत. परंतू आदिवासी, दलित, अल्पसंख्यांक नागरिकांना त्यांच्या मानवी हक्का पासून आजही वंचित ठेवण्यात येत आहे. त्यामुळे त्यांचा सामाजिक, आर्थिक, राजकिय व शैक्षणिक प्रगती होऊ शकली नाही. भारतातील आदिवासी, दलित, अल्पसंख्यांकांना मानवाधिकाराचा काय परिणाम व बदल झाला याचा अभ्यास करणे आवश्यक वाटते.

अभ्यासाचे उद्देश :-

१) भारतातील आदिवासी, दलित व अल्पसंख्यांकांवर मानवाधिकारांच्या परिणामाचा अभ्यास करणे.

२) भारतातील आदिवासी, दलित व अल्पसंख्यांक लोकांना मध्ये काय बदल झाला.

३) आदिवासी, दलित व अल्पसंख्यांक लोकांच्या कार्यक्षमतेवर काय परिणाम झाला याचा अभ्यास करणे.

प्रस्तृत अध्ययना करीता दुय्यम स्त्रोतांचा उपयोग करण्यात आला आहे. पुस्तके, वृत्तपत्रे, बातम्या इ. चा उपयोग करुन शोध निबंधाची मांडणी केली आहे.

आदिवासींचे मानवी हक्क :-

महात्मा गांधी यांनी आदिवासी यांचा उल्लेख गिरीजन केला आहे. १९६२ ला शिलाँग येथे आदिवासी समितीच्या सल्लागार प्रतिनिधींची सभा झाली त्यात त्यांनी आदिवासी हे स्वदेशी एतद्देशीय गट आहे. त्यांचे वैशिष्ट्ये पुढील प्रमाणे

१) एकाजिनसी एकक, २) सारखी भाषा, ३) पुर्वज समान असल्याचा दावा करतात, ४) विशिष्ट भुप्रदेशात वास्तव्य करतात ५) तंत्रशास्त्रात मागासलेले, ६) शिक्षण पुर्ण काळात सामाजिक व राजकिय प्रथांचे निष्ठेने पालन करतात. ७) प्रत्येक आदिवासी जमातीची स्वतःची अशी स्वतंत्र सस्कृती व जीवन पध्दती असते.

दलितांचे मानवी हक्क

भारतात दलित ही संज्ञा मुख्यता अस्पृश्य समाजल्या जाणाऱ्या जातीतील लोकांन करीता वापरल्या जातो. अजूनही उच्चवर्णीय लोकांकडून दलित अस्पृश्यांवर होणारे अत्याचार अमानवीय आहेत. ग्रामिण भागात स्पृश्यांच्या विहीरीवर पाणी भरण्यास मनाई आहे. श्रम शक्तींचे शोषण, प्रतिष्ठा मान्य नाही. समाजापासून दुर, दलित, स्त्री-पुरुषवर अत्याचार सुरुच आहेत. बहुतेक दलित हे भूमिहिन, श्रमिक म्हणून हालाखीचे जिवन जगत आहेत.

पाश्चिमात्य तज्ञांच्या मते (रोह.एम.स्टिफेन) भारतीय जाती व्यवस्था ही एक अत्याचाराला प्रोत्साहन देणारी व्यवस्था आहे भारतीय जाती व्यवस्था ही एक अत्याचाराला प्रोत्साहन देणारी व्यवस्था आहे. भारतीय राज्य घटनेच्या कलम १७ प्रमाणे अस्पृश्यता नष्ट करण्या